

چشم‌انداز سیاست‌های انرژی در قزاقستان و ظرفیت‌های همکاری با ایران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خدای بزرگ بخشایش همیشه بخشایند

بِسْمِ

شماره مسلسل: ۱۸۴۸۱
کد موضوعی: ۳۱۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۱/۸/۴

عنوان گزارش:

چشم‌انداز سیاست‌های انرژی در قزاقستان
و ظرفیت‌های همکاری با ایران

نام دفتر:

مطالعات انرژی، صنعت و معدن (گروه انرژی)

مدیر مطالعه:

حبیب‌الله ظفریان ریگی

تهیه و تدوین کنندگان:

زهرا جعفری

حبیب‌الله ظفریان ریگی

ناظران علمی:

محمدحسن معادی رودسری

محمدصادق کریمی

اظهار نظر کنندگان:

فریدون اسعدی

مهرشاد غفاری زاده

واژه‌های کلیدی:

۱. قزاقستان

۲. دیپلماسی انرژی

۳. معاوضه نفت خام

۴. خط لوله نکاری

۵. اورانیوم

۶. زغال سنگ

فهرست مطالب

۶

چکیده

۷

مقدمه

۸

۱. موقعیت جغرافیایی و دورنمای کشور قزاقستان

۸

۲. منابع متعارف انرژی در قزاقستان

۱۱

۳. جایگاه نفت و گاز قزاقستان در بازارهای جهانی

۱۴

۴. ظرفیت‌های همکاری‌های ایران و قزاقستان در حوزه انرژی

۱۶

جمع‌بندی و پیشنهاد

۱۷

منابع و مآخذ

چشم‌انداز سیاست‌های انرژی در قزاقستان و ظرفیت‌های همکاری با ایران

[چکیده]

با توجه به بحران انرژی ناشی از جنگ روسیه و اوکراین همچنین از دست رفتن بازار صادرات منابع هیدروکربنی به اروپا به دلیل تحریم روسیه، فرصت‌هایی برای ایران ایجاد شده تا ظرفیت‌های تعاملات حوزه انرژی میان ایران و قزاقستان افزایش یابد. ایران به دلیل داشتن ظرفیت خطوط لوله و بازارهای متعدد، موقعیت استراتژیک جغرافیایی و ذخایر بزرگ نفت و گاز، به لحاظ فنی، اقتصادی و سیاسی - امنیتی می‌تواند قطب (هاب) انرژی منطقه شود. در همین راستا، تعاملات انرژی با قزاقستان به عنوان کشوری محصور در خشکی که دارای ذخایر بزرگ نفت، گاز و اورانیم است، حائز اهمیت می‌باشد. مهم‌ترین ظرفیت گسترش همکاری میان ایران و قزاقستان در حوزه انرژی، معاوضه (سواپ) نفت خام است که در گذشته با واسطه‌گری یک شرکت نفتی در حجم حداکثر ۷۰ هزار بشکه روزانه انجام می‌شده و در سال ۱۳۸۹ متوقف شد. لازم‌ترین امری، ایجاد تعامل راهبردی بین دولتی برای معاوضه حجم بالای نفت خام حوزه دریای خزر (بیش از ۳۰۰ هزار بشکه روزانه) است. از آنجا که ظرفیت خط لوله نکا - ری و ظرفیت پالایشگاهی دو پالایشگاه تهران و تبریز، امکان معاوضه این میزان نفت خام را فراهم می‌کند، مهم‌ترین گلوگاه زیرساختی این معاوضه، توسعه ظرفیت واردات نفت خام در پایانه‌های شمال کشور است. لازم به ذکر است در صورتی که علاوه بر سواپ نفت خام، توسعه تجارت فرآورده‌های نفتی با کشورهای حوزه خزر از جمله روسیه در دستور کار قرار گیرد، لازم است زیرساخت‌های دیگری از جمله خطوط لوله جدید احداث شود.

قزاقستان به عنوان یکی از تولیدکنندگان سنتی نفت و گاز در بازارهای جهانی به‌شمار می‌رود. ۱/۵ میلیون بشکه از حدود ۱/۸ میلیون بشکه در روز نفت^۱ تولید شده این کشور عمدتاً صادر می‌شود. میزان ذخایر اثبات شده نفت قزاقستان تا پایان سال ۲۰۲۱ معادل ۳۰/۹ میلیارد بشکه و میزان صادرات نفت خام این کشور به استثنای میعانات تا سال ۲۰۲۷ به روزانه ۱/۴۲ الی ۱/۵۵ میلیون بشکه افزایش خواهد یافت که این مقدار حاصل برداشت از میادین نفتی کاشغان و تنگیز خواهد بود. قزاقستان با سهم بیش از ۱۵ درصدی از منابع اورانیم جهان جزء برترین کشورهای دارای منابع عظیم اورانیم و به لحاظ تولید و عرضه اورانیم نیز دارای رتبه نخست جهان است. حدود ۶۹ درصد از تولید برق این کشور از طریق زغال سنگ و ۲۰ درصد از گاز طبیعی و ۹ درصد برق تولیدی از طریق برق آبی و حدود ۱/۵ درصد نیز از منابع تجدیدپذیر خورشیدی و بادی تولید می‌شود. این در حالی است که در برنامه توسعه انرژی این کشور میزان سهم برق از منابع هسته‌ای ۴/۵ درصد تعیین شده و تا سال ۲۰۳۰ مقرر است که سهم برق تجدیدپذیر به ۱۰ درصد افزایش یابد. دیپلماسی انرژی قزاقستان بر پایه صادرات منابع هیدروکربوری بنا نهاده شده و بخش اعظم مقاصد صادراتی این کشور را روسیه، اوکراین، ازبکستان، قرقیزستان، چین، سوئد، آلمان و لهستان شامل می‌شوند. این کشور به صورت غیرمستقیم در جابه‌جایی (ترانزیت) ۳۰ میلیارد متر مکعب گاز صادراتی ترکمنستان به مقصد چین نقش دارد که این میزان گاز معادل ۸ درصد از تقاضای گاز چین است.

مقدمه

بر اساس اطلاعات آژانس بین‌المللی انرژی، قزاقستان با مساحتی بیش از ۲/۷ میلیون کیلومتر مربع و ۱۸۹۴ کیلومتر خط ساحلی با دریای خزر، از شرق با چین، از جنوب با قرقیزستان و ازبکستان و از غرب با ترکمنستان همسایه است. بر اساس آمار فیچ سلوشن^۱، مجموع ذخایر اثبات شده نفت قزاقستان در سال ۲۰۲۱ معادل ۳۰/۹ میلیارد بشکه و ذخایر اثبات شده گاز معادل ۲/۳ تریلیون مترمکعب بوده است. بخش اعظم تولید نفت قزاقستان در حوزه‌های تنگیز، قره‌چگانک و کاشغان واقع است. حوزه‌های نفتی تنگیز و کاشغان دارای گاز طبیعی نیز هستند و حوزه مهم دیگر گاز قزاقستان، امان‌گلدی در جنوب این کشور است. قزاقستان یکی از تولیدکنندگان سنتی انرژی در آسیای مرکزی است و در دوران شوروی در سال ۱۹۹۰ سهم بیش از ۲۰ درصد از تولید زغال سنگ شوروی سابق را دارا بوده است. گرچه تولید زغال سنگ قزاقستان نسبتاً بالاست، اما به‌زحمت سهم قابل توجهی در جهان را از آن خود کرده است. بر اساس داده‌های آماری آژانس بین‌المللی انرژی^۲ ۲۰۲۲، از ۱۰۳/۳ میلیون تن زغال سنگ تولیدی این کشور، در سال ۲۰۲۱ معادل ۲۹ میلیون تن زغال سنگ صادر شده و مقصد صادراتی عمده آن به روسیه بوده و فقط یک درصد از این سهم به چین تعلق داشته است. ۵۳ درصد از زغال سنگ تولیدی این کشور در داخل مصرف می‌شود و ۲۴ درصد از نفت و ۲۰ درصد از گاز تولیدی در بخش حمل‌ونقل قزاقستان به کار می‌رود. اقتصاد قزاقستان بر پایه صادرات نفت و زغال سنگ پایه‌ریزی شده است.

در اوایل سال جاری میلادی در قزاقستان، به دلیل افزایش قیمت گاز ال.پی.جی^۳ اعتصابات خیابانی رخ داد. از آنجایی که قیمت پایین گاز مایع ال.پی.جی در قزاقستان منجر به افزایش تقاضای داخلی این منبع شده، دولت با تنظیم‌گری و نظارت مستقیم بر قیمت‌ها، بازار ال.پی.جی را تحت تسلط گرفته است. با وجود نظارت‌های دولتی ال.پی.جی به صورت قاچاق به کشورهای همسایه صادر می‌شود و در نتیجه همواره کمبود ال.پی.جی در بازارهای داخل محسوس است. به دلیل تنظیم‌گری دولتی بر بازار عمده‌فروشی ال.پی.جی و پایین بودن قیمت حداکثری در عمده‌فروشی آن، مصرف در بازارهای داخلی افزایش یافته و شرایط مالی و اقتصادی برای تولیدکنندگان ال.پی.جی وخیم‌تر شده و از این رو وزارت انرژی قزاقستان قیمت‌های فروش عمده ال.پی.جی دستوری دولتی را تعلیق کرده است، این در حالی است که وزارت انرژی مجدداً در سال ۲۰۱۹، قیمتگذاری حداکثری بر ال.پی.جی را مصوب نمود. از آنجایی که قزاقستان عضو اتحادیه تجارت اوراسیاست و بهای گاز صادراتی به کشورهای ارمنستان و قرقیزستان هم‌اکنون بالاتر از قیمت در داخل است، بنابراین به دلیل بالا بردن قیمت گاز در داخل، دولت روش‌های حمایتی متعددی در نظر گرفت. برخی معتقدند که عامل اصلی آشفتگی‌های اجتماعی در ابتدای سال ۲۰۲۲ نه تنها بحران انرژی نبوده، بلکه عوامل سیاسی را نیز می‌توان اثرگذار دانست. در تأیید این ادعا، در پی بحران انرژی در هفته نخست ژانویه ۲۰۲۲، خانواده نظربایف قزاقستان را به مقصد مسکو ترک کردند. به نظر می‌رسد این گونه اعتصابات، دسیسه‌های از پیش تعیین شده‌ای است که با افزایش قیمت ال.پی.جی در قزاقستان اتفاق افتاد و کودتایی قریب‌الوقوع بود که میانجی‌گری نظامیان روسی آتش این اعتصابات را تاحدی خاموش کرد.^۴

در این گزارش سعی شده، ابتدا به بررسی منابع انرژی قزاقستان و چشم‌انداز سیاست‌های انرژی این کشور پرداخته شود و در بخش بعد جایگاه انرژی قزاقستان در بازارهای جهانی مورد توجه قرار گرفته

1. www.Fitchsolution.com

2. Kazakhstan 2022. Retrieved from <https://www.iea.org/reports/kazakhstan-2022>

3. Liquefied Petroleum Gas (LPG)

4. Stronski, P. (Jan. 6th, 2022). "Kazakhstan's Unprecedented Crisis", Carnegie Endowment for International Peace.

۱. موقعیت جغرافیایی و دورنمای کشور قزاقستان

کشور قزاقستان در قسمت مرکزی قاره اوراسیا و در فاصله‌ای یکسان از اقیانوس‌های اطلس و آرام واقع شده است. مساحت کشور برابر با ۲,۷۲۴,۹۰۰ کیلومتر مربع و در رتبه نهمین کشور بزرگ دنیا قرار گرفته است.^۱ به نحوی که مساحت کشور برابر مساحت کل هفت کشور اصلی اروپا یعنی فرانسه، اسپانیا، سوئد، فنلاند، آلمان، ایتالیا و بریتانیا است. قزاقستان بزرگ‌ترین کشور محصور در خشکی در دنیا به‌شمار می‌آید. ۴۴ درصد کشور منطقه بیابانی و ۱۴ درصد آن نیمه‌بیابانی است. ۲۶ درصد قلمرو خاک قزاقستان را دشت‌ها و استپ‌های هموار و ۵/۵ درصد آن را جنگل‌ها پوشش داده‌اند. کشور قزاقستان، از سمت شمال و غرب با کشور روسیه (۷۵۹۱ کیلومتر)، از سمت شرق با کشور چین (۱۷۸۳ کیلومتر) و از جنوب با کشورهای قرقیزستان (۱۲۴۲ کیلومتر)، ازبکستان (۲۳۵۱ کیلومتر) و ترکمنستان (۴۲۶ کیلومتر) دارای مرز مشترک است. کل طول مرزهای قزاقستان با کشورهای دیگر ۱۳۲۰۰ کیلومتر و نیز بخش قابل توجهی از مرز کشور توسط سواحل دریای خزر احاطه شده است. این کشور دارای چهارده منطقه مختلف مدیریتی و دارای دو شهر مهم شامل نورسلطان و آلماتی^۲ است. در شکل ۱ موقعیت جغرافیایی قزاقستان و همسایگان آن ارائه شده است.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی قزاقستان و همسایگان آن

Source: saten.ir

۲. منابع متعارف انرژی در قزاقستان

براساس آمار بانک جهانی،^۳ تا سال ۲۰۱۵، قزاقستان در بین ۱۰ کشور برتری بوده که رشد اقتصادی سریعی داشته و عمدتاً این رشد از منابع عظیم نفت، گاز، زغال سنگ و سیاست‌های صادرات محور حاصل شده است. این کشور به‌عنوان بزرگ‌ترین کشور تولیدکننده نفت آسیای مرکزی است و دوازدهمین رتبه را از منظر ذخایر اثبات شده نفت خام در جهان داراست. قزاقستان دارای منابع عظیم نفت، گاز، زغال سنگ و اورانیم است و از آنجایی که این منابع به‌صورت نامتوازن گسترده است به‌لحاظ تولید، مصرف و حمل‌ونقل، چالش‌هایی را برای شبکه‌های اتصال، زیست‌محیطی و ژئوپلیتیک منطقه‌ای ایجاد کرده است.

1. <https://www.infoplease.com/world/geography/largest-countries-world-area>

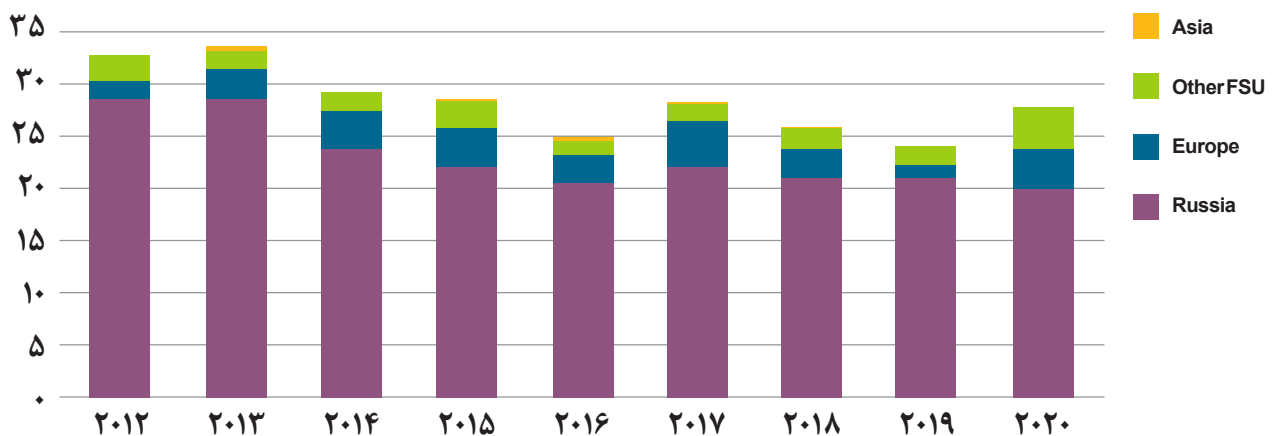
۲. سفارت جمهوری اسلامی ایران، نورسلطان، جغرافیای قزاقستان. برگرفته از تارنمای: <https://kazakhstan.mfa.gov.ir/portal/viewpage/6569>

3. <https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview#3>

۱-۲. زغال سنگ

بر اساس آمار بی. پی. ۲۰۲۱، میزان کل ذخایر اثبات شده زغال سنگ قزاقستان تا پایان سال ۲۰۲۰ معادل ۲۵۶۰۵ میلیون تن بوده است که سهم ۲/۴ درصدی را از کل ذخایر زغال سنگ جهان دارد. میزان ذخایر قابل استحصال زغال سنگ این کشور به نقل از آژانس بین‌المللی انرژی، معادل ۳۳/۷ میلیارد تن است. میزان تولید و مصرف زغال سنگ این کشور در سال ۲۰۲۰ نیز به ترتیب ۷۰ و ۵۶ میلیون تن بوده است. گرچه مصرف زغال سنگ و سوخت‌های فسیلی آلاینده در قزاقستان همچنان بالاست، اما با توجه به اینکه این کشور به پیمان پاریس پیوسته، در سیاست‌های کلی انرژی این کشور کاهش ۱۵ درصدی انتشار دی‌اکسید کربن تا سال ۲۰۳۰ تعیین شده است. ۷۰ درصد از تولید برق قزاقستان از منابع زغال سنگ است و با در نظر گرفتن تصمیم اتحادیه اروپا مبنی بر مصوب نمودن تدریجی مالیات بر کربن در سال ۲۰۲۳ به منظور ممانعت از گرم شدن کره زمین، این امر می‌تواند بر قزاقستان اثر گذار باشد، زیرا ۴۰ درصد از صادرات قزاقستان به مقصد اتحادیه اروپاست و شاخص‌هایی برای کاهش آلاینده‌گی در شهر نورسلطان، (پایتخت این کشور) در زمستان تعیین شده است. در میان مشتریان زغال سنگ قزاقستان نیز برخی کشورها نظیر فرانسه و انگلستان، سیاست‌های محدودکننده‌ای برای مصرف زغال سنگ اتخاذ کرده‌اند. به‌عنوان نمونه این دو کشور تا سال ۲۰۲۴ قرار بر ممنوعیت مصرف زغال سنگ گذاشته‌اند.^۲ در نمودار ۱ میزان و مقاصد صادرات زغال سنگ قزاقستان در سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۱۲ ارائه شده است. عمده صادرات زغال سنگ قزاقستان به مقصد روسیه است و همان‌طور که در نمودار ۱ نشان داده شده، با وجود کنوانسیون پاریس، اما حجم صادرات زغال سنگ به سمت اروپا نیز نسبت به سال ۲۰۱۹ افزایش یافته است. به‌نظر می‌رسد در سال جاری به‌دلیل مشکلات اروپا در تأمین انرژی به‌واسطه جنگ روسیه و اوکراین، میزان واردات زغال سنگ این قاره افزایش یابد. هم‌اکنون زغال سنگ به‌عنوان تنها گزینه برای تولید برق مقرون به‌صرفه در بسیاری از کشورهای اروپایی از جمله بازارهای اروپای غربی شناخته شده و معادن زغال سنگ و نیروگاه‌هایی که ۱۰ سال پیش فعالیت خود را تعطیل کرده بودند در آلمان شروع به راه‌اندازی شده است.

نمودار ۱. میزان و مقاصد صادرات زغال سنگ قزاقستان طی سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۱۲ (میلیون تن)

Source: IEA. 2022.

۲-۲. نفت و گاز

میزان ذخایر اثبات شده نفت قزاقستان تا پایان سال ۲۰۲۱ معادل ۳۰/۹ میلیارد بشکه بوده که ۱/۷ درصد از سهم کل ذخایر جهان را شامل می‌شود. تولید نفت خام و میعانات گازی این کشور در سال ۲۰۲۱، معادل روزانه ۱/۸ میلیون بشکه در روز بوده که نسبت به سال ۲۰۲۱ معادل ۰/۳ درصد افزایش یافته است.^۳ بر اساس پیش‌بینی مؤسسه بین‌المللی رصد کسب و کار،^۴ میزان صادرات نفت خام قزاقستان تا سال ۲۰۲۷ به روزانه ۱/۴۲ الی ۱/۵۵ میلیون بشکه افزایش خواهد یافت و این میزان ناشی از برداشت از میادین نفتی کاشغان و تنگیز خواهد بود. میزان تولید مایعات گاز طبیعی قزاقستان ۱. شایان توجه است که در گزارش بی. پی. ۲۰۲۲ آماری از میزان ذخایر زغال سنگ کشورها ارائه نشده است و به‌منظور دقت آماری، به گزارش ۲۰۲۱ استناد شده است.

2. Mannapbekov, N and Hampel-Milagrosa, A. (Aug. 18th, 2021). "Kazakhstan: A Future without Coal?" Retrieved from ADB. Asian Development Blog

3. BP. 2022.

4. Business Monitor International

در سال ۲۰۲۰ معادل ۱۴/۵ هزار بشکه در روز بوده که نسبت به سال ۲۰۱۹ معادل ۶/۸ درصد کاهش یافته است. قزاقستان دارای سه پالایشگاه مهم و تعدادی پالایشگاه کوچک^۱ است که ظرفیت کلی آن به ۴۰۰ هزار بشکه در روز می‌رسد. هزینه نوسازی و به‌روز کردن این پالایشگاه‌ها در سال ۲۰۱۸ معادل ۶ میلیارد دلار بود که باعث کاهش وابستگی در واردات فراورده‌های نفتی از روسیه شد. براساس داده‌های آژانس بین‌المللی انرژی، سوخت‌گريدهای یورو ۴ و ۵ هم‌اکنون در پالایشگاه‌های این کشور تولید می‌شود، میزان ظرفیت کل پالایشگاهی در قزاقستان طی سال ۱۹۹۹ معادل ۳۳۱ هزار بشکه در روز بود که با توسعه و به‌روزرسانی به بیش از ۴۰۰ هزار بشکه در روز رسیده است. سه پالایشگاه موجود توسط شرکت جی.اس.سی کازمونا ی گاز^۲ اداره و بازاریابی می‌شود. دولت قصد دارد در آینده نزدیک چهارمین پالایشگاه تولید فراورده‌های نفتی سبک و انواع سوخت را در دستور کار قرار دهد.

هم‌اکنون دو میدان تنگیز، کاشغان و قره‌چگانک^۳ بدون کنسرسيوم خارجی قابلیت تأمین نیاز داخلی را ندارد و براساس برنامه رئیس‌جمهور این کشور توسعه این میادین در دو تا سه سال دیگر در دستور کار قرار خواهد گرفت.

یکی از برنامه‌های دیگر وزیر انرژی این کشور به‌منظور پاسخگویی به تقاضای رو به رشد داخلی عبارت است از: دو برابر کردن ظرفیت پالایشگاه شایمکنت و این در حالی است که ظرفیت فعلی این پالایشگاه، حدود ۱۲۰ هزار بشکه در روز گزارش شده است. پیش‌بینی شده تا سال ۲۰۲۵ به میزان تولید نفت قزاقستان ۴۵۰ هزار بشکه در روز و تا سال ۲۰۴۰ روزانه ۹۵۵ هزار بشکه افزوده شود.^۴

از جمله شرکت‌هایی که به توسعه میادین نفتی می‌پردازند می‌توان به شرکت شورون اشاره کرد که مجری توسعه میدان تنگیز (تنگیز شورون اویل)^۵ و کنسرسيوم نفت شمال کاسپین (نوع مالکیت بین‌المللی) مجری توسعه میدان نفتی کاشغان است. شرکت‌های انی و شل توسعه میدان قره‌چگانک را از طریق شرکت عملیاتی نفت قره‌چگانک در دست اجرا دارند. حدود ۶۳ درصد از تولید نفت قزاقستان از میادین تنگیز، کاشغان و قره‌چگانک حاصل می‌شود، اما به دلیل نوع قراردادی که با شرکت‌های بهره‌بردار خارجی منعقد شده، کل نفت تولید شده از این میادین به خارج از کشور صادر می‌شود. در شکل ۲ موقعیت منابع هیدروکربوری قزاقستان ارائه شده است.

شکل ۲. موقعیت منابع هیدروکربوری قزاقستان

Source: research gate.net

1. Mini Plants
2. JSC Kaz Munai Gas
3. Tengiz, Kashagan and Karachaganak
4. www.kazenergy.com/upload/document/energy-report/NationalReport19_en.pdf
5. Tengizchevroil

پیشرفت‌هایی که برای توسعه شبکه گاز قزاقستان حاصل شده است عبارتند از: تکمیل احداث سه خط لوله گاز میان ترکمنستان - ازبکستان - قزاقستان و چین در سال ۲۰۱۶، افزایش حجم انتقال و ترانزیت گاز از ۳۰ به ۵۵ میلیارد مترمکعب در سال و به بهره‌برداری رسیدن خط لوله بینئو شایمکت،^۱ در سال ۲۰۱۶ که از طریق این خط لوله مناطق تولید گاز مستقر در غرب به مناطق پُر جمعیت و با مصرف بالا متصل شد.^۲

با توجه به برآورد کارشناسان حوزه گاز قزاقستان ظرفیت خط لوله گاز این کشور به ۲/۲ میلیارد مترمکعب در سال قابل افزایش است و تاکنون ۱۷۱ نشست تخصصی به منظور تأمین گاز مناطق کاراگاندا و آکمولا^۳ صورت گرفته و از آنجایی که مسائل زیست‌محیطی و کیفیت هوادر سیاست‌های انرژی این کشور مورد توجه قرار گرفته است، با تکمیل این پروژه‌ها میزان مصرف زغال سنگ به‌ویژه در منطقه نورسلطان به ۶۵۰ هزار تُن در سال کاهش می‌یابد. در ماه آوریل ۲۰۲۰ اتصال نورسلطان به خط لوله اصلی گاز تکمیل شد.^۴

۲-۳. اورانیم

قزاقستان با سهم بیش از ۱۵ درصد از منابع اورانیم جهان به میزان حدود ۹۰۶۸۰۰ تُن جزء برترین کشور دارای منابع عظیم اورانیم است. این کشور به لحاظ تولید اورانیم و عرضه آن به جهان نیز دارای رتبه نخست جهان است. شرکت قزاتومپروم^۵ نیز به‌عنوان بزرگ‌ترین شرکت تولیدکننده اورانیم جهان به‌شمار می‌رود. میزان تولید کل از معادن اورانیم این کشور در سال ۲۰۲۰ معادل ۱۹۴۷۷ تُن بوده که با این میزان تولید ۴۱ درصد از عرضه اورانیم به جهان از طریق این کشور صورت گرفته است.

حدود ۶۹ درصد از تولید برق قزاقستان از طریق زغال سنگ و ۲۰ درصد دیگر آن از طریق گاز طبیعی و ۹ درصد برق تولیدی از طریق برق آبی و حدود ۱/۵ درصد از منابع تجدیدپذیر خورشیدی و بادی تولید می‌شود. این در حالی است که در برنامه توسعه انرژی این کشور میزان سهم برق از منابع هسته‌ای ۴/۵ درصد تعیین شده و تا سال ۲۰۳۰ مقرر است که سهم برق تجدیدپذیر به ۱۰ درصد افزایش یابد. در حال حاضر، قزاقستان دو نیروگاه برق هسته‌ای در مرحله طراحی و برنامه‌ریزی دارد.^۶ شبکه خبری بلومبرگ با استناد به داده‌های یو.ایکس.سی،^۷ یک شرکت پیشرو در تحقیقات و تحلیل بازار سوخت هسته‌ای، اعلام کرد که قیمت اورانیم در معاملات بین‌المللی به دلیل تداوم اعتراض‌های ماه ژوئن ۲۰۲۲ در قزاقستان تقریباً ۸ درصد افزایش یافت. همچنین براساس گزارش یو.ایکس.سی، قیمت اورانیم در بازارهای بین‌المللی از ۴۲ دلار به ۴۵/۲۵ دلار به‌ازای هر پوند افزایش یافت. پیش از این گزارش شده بود که سهام شرکت اتمی قزاتومپروم، تولیدکننده اورانیم طبیعی در قزاقستان، در بورس لندن ۸/۸ درصد کاهش یافته است. جاناتان هینزه، رئیس شرکت یو.ایکس.سی، نیز در این باره اظهار داشت: «اگر هرگونه عدم اطمینان در مورد عرضه، حتی تغییرات کوتاه‌مدت وجود داشته باشد، دارندگان اورانیم تمایلی به فروش آن ندارند، بنابراین آن را حفظ می‌کنند. حتی اگر در حال حاضر کمبودی وجود نداشته باشد، با ایجاد نیاز کاذب بازار تحت تأثیر قرار خواهد گرفت.^۸

۳. جایگاه نفت و گاز قزاقستان در بازارهای جهانی

از آنجا که قزاقستان تولیدکننده سنتی نفت و گاز در بازارهای جهانی به‌شمار می‌رود، واضح است که به دلیل ارتباط قزاقستان با بازارهای بین‌المللی انرژی، هرگونه تغییرات بحران‌زا در این کشور می‌تواند بازارهای جهانی را تحت تأثیر قرار دهد. روزانه ۱/۳ میلیون بشکه نفت خام این کشور از طریق خط لوله سی.پی.سی^۹ به دریای سیاه و مستقیماً به بازارهای جهانی صادر می‌شود. براساس کنسرسیوم خط لوله کاسپین به طول ۱۵۰۰ کیلومتر خط لوله از شمال غرب قزاقستان به روسیه، نفت خام این کشور از راه سواحل دریای سیاه به روسیه انتقال می‌یابد و از دریای سیاه به مدیترانه و سراسر جهان ارسال می‌شود.

۳-۱. تجارت نفت

نفت قزاقستان از سه مسیر صادر می‌شود: خطوط شمالی (از طریق خط لوله و شبکه راه‌آهن روسیه)، غربی (از طریق خط لوله کنسرسیوم خزر) و جنوبی (از طریق راه‌آهن حمل به ایران). برقراری ارتباط با دریای سیاه و خلیج فارس بخشی از نفت قزاقستان (یا معادل آن از نفت ایران) قابل انتقال به بازارهای

1. Beineu-bozoi-shymkent Pipeline

2. <http://energo.gov.kz/index.php?id=49>

3. Karaganda and Akmola Regions

4. IEA. "Kazakhstan Energy Profile, Report Extract. Energy Security", Retrieved from www.iea.org

5. Kazatomprom

6. <https://investingnews.com/top-uranium-countries-by-reserves-2655235428/>

7. UXC

8. <https://felezatkhavarmianeh.ir/fa/news/>

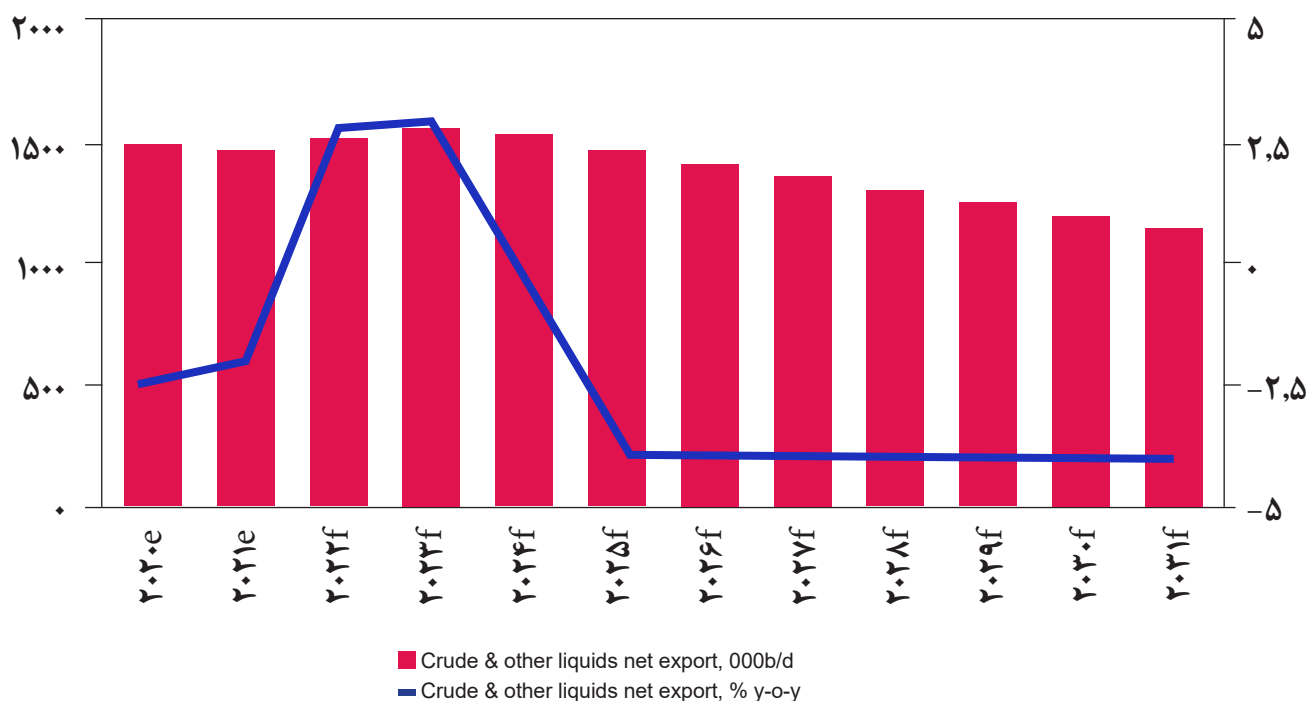
9. Caspian Pipeline Consortium Pipeline

جهانی است. اقتصاد قزاقستان بسیار نفت‌محور است. با انحلال اتحاد جماهیر شوروی در دهه ۲۰۰۰ میلادی با اتکا به صادرات نفت و گاز رشد اقتصادی در این کشور شکل گرفت. ۵۰ تا ۶۰ درصد نفت تولیدی قزاقستان صادر می‌شود و هر گونه تغییرات و نوسانات قیمت جهانی نفت به صورت مستقیم عواید این کشور را تحت الشعاع قرار می‌دهد.

با وجود محدودیت در ظرفیت پالایش نفت قزاقستان، این کشور حجم زیادی نفت خام صادر می‌کند. در سال ۲۰۱۹، حدود ۱/۵ میلیون بشکه در روز نفت و میعانات گازی صادر شده که براساس داده‌های اداره اطلاعات انرژی آمریکا، بیش از سه چهارم نفت خام این کشور به کشورهای اروپایی نواحی حاشیه خزر صادر شده است. حدود ۱۶ درصد از نفت خام نیز در آن سال از طریق خط لوله به چین انتقال یافته است. با اینکه منابع رسمی این کشور به افزایش صادرات نفت به چین اشاره داشته‌اند، اما منابع دیگر اذعان می‌دارند که سطح صادرات نفت به چین که به‌طور متوسط بین ۶-۷ میلیون تن در سال بوده، هم‌اکنون به ۱/۳ میلیون تن در سال تنزل یافته و مقصد محموله‌های صادراتی به سمت اروپا افزایش یافته است. برای این منظور، از طریق خط لوله داخلی کنکیاک - آتیارائو از مسیر غرب کشور اقدام می‌شود. در نمودار ۲ سطح و میزان صادرات نفت و میعانات گازی و پیش‌بینی‌ها تا سال ۲۰۳۱ ارائه شده است.

نمودار ۲. میزان صادرات نفت و میعانات قزاقستان و پیش‌بینی آن (۲۰۲۰-۲۰۳۱) (هزار بشکه در روز)

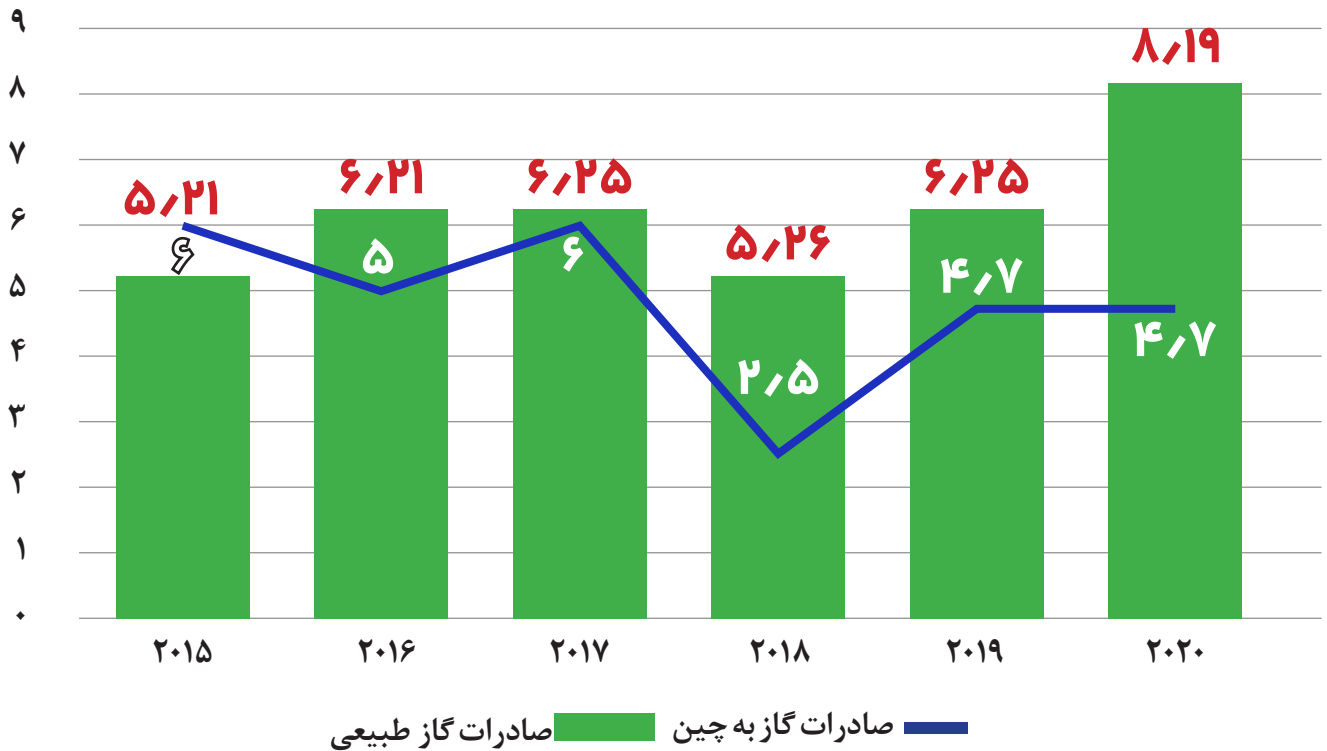

Source: www.fitchsolutions.com

۲-۳. تجارت گاز

قزاقستان به صورت غیرمستقیم در ترانزیت ۳۰ میلیارد مترمکعب گاز صادراتی ترکمن‌گاز (ترکمنستان) به مقصد چین نقش دارد و این میزان گاز معادل ۸ درصد از تقاضای گاز چین را در بر می‌گیرد. راه جایگزین دیگر چین برای جبران این ۸ درصد می‌تواند بالا بردن مصرف زغال سنگ در زمان بحران باشد و البته که این میزان مصرف زغال سنگ به مصرف کننده نهایی یعنی بخش‌های صنعتی و تجاری به‌منظور تولید برق بستگی دارد و از سوی دیگر به دلیل آلاینده‌گی بالای زغال سنگ و برنامه‌های مقامات چین برای کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای می‌تواند آثار منفی بر جا بگذارد. همکاری‌های حوزه انرژی میان قزاقستان و چین عمدتاً براساس واردات و تقاضای چین تبیین می‌شود و هدف قزاقستان تنوع‌بخشی مسیرهای صادراتی و گسترش حجم صادرات است. توسعه بالادستی و ساخت خطوط لوله در قزاقستان هم‌اکنون توسط چینی‌ها اجرا می‌شود و سهم چین از تولید نفت قزاقستان رو به افزایش است. چین در سال ۲۰۱۳ یک قرارداد ۳۰ میلیارد دلاری برای توسعه انرژی قزاقستان منعقد نموده و ۸/۳ درصد از سهم میدان نفتی کاشغان (بزرگ‌ترین میدان نفتی جهان به‌استثنای خاورمیانه) به چین تعلق دارد. در نمودار ۳ میزان کل صادرات گاز قزاقستان و مشخصاً میزان صادرات گاز به چین در سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۱۵ ارائه شده است.

نمودار ۳. میزان صادرات گاز از طریق قزاقستان به چین طی سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۲۰ (میلیارد متر مکعب)

Source: Oxford Institute of Energy Studies

روزانه ۱/۳ میلیون بشکه نفت خط لوله سی.پی.سی قزاقستان و ۳۰ میلیارد مترمکعب گاز معادل متوسط افزایش سالیانه در صادرات ال.ان.جی طی سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۲۰ از طریق این کشور صورت می‌گیرد. مقاصد صادرات گاز قزاقستان در سال‌های ۲۰۱۸-۲۰۲۰ عمدتاً روسیه، اوکراین، ازبکستان، قرقیزستان، چین، سوئد، آلمان و لهستان بوده است. در جدول ۱ میزان صادرات گاز قزاقستان در سه سال ۲۰۱۸، ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ ارائه شده است.

جدول ۱. صادرات گاز از طریق قزاقستان (میلیارد متر مکعب)

کشور	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰
روسیه	۹/۳	۹/۸	۸
اوکراین	۶/۹	۴/۲	۰/۶
ازبکستان	۱/۳	۰/۴	۰/۱
قرقیزستان	۰/۳	۰/۳	۰/۳
کل فدراسیون روسیه	۱۷/۷	۱۴/۶	۹
چین	۲/۵	۷/۴	۷/۴
سوئد	۳	۳/۳	۳/۲
آلمان	۰	۰	۰/۳
لهستان	۰/۶	۰/۳	۰
کل صادرات به استثنای فدراسیون روسیه	۸/۸	۱۱	۱۰/۸
میزان کل صادرات	۲۶/۵	۲۵/۶	۱۹/۸

Source: Oxford Institute of Energy Studies.

بر اساس گزارش خزانه‌داری آمریکا با اینکه روسیه در پی مناقشات اخیر با اوکراین با تحریم مواجه شده، اما قزاقستان از این تحریم‌ها مستثنا شده است.^۱ این در حالی است که در ابتدای ماه جولای ۲۰۲۲ بر اساس حکم دادگاهی در روسیه فعالیت کنسرسیوم خط لوله خزر (CPC) به مدت یک‌ماه به تعلیق افتاد و این به واسطه پیشنهاد قزاقستان به اروپا برای صادرات بیشتر نفت بوده است. در خواست تجدیدنظر به دادگاه شهر نووروسیسک روسیه ارائه و از این دادگاه خواسته شده تا اجرای حکم برای جلوگیری از عواقب برگشت‌ناپذیر در تجهیزات خط لوله به تعویق افتد. خط لوله سی.پی.سی یک درصد از نفت جهان را انتقال می‌دهد و شرکت‌های شورو و اکسون موبیل آمریکا فعال در این خط لوله ناگزیر به تبعیت از این حکم هستند. ۸۰ درصد از حجم این خط لوله را نفت قزاقستان تشکیل می‌دهد. روسیه با ۲۴ درصد، قزاقستان با ۳۱ درصد، شرکت شورو خزر با ۲۰/۷۵ درصد، لوکارگو با ۱۵ درصد، خط لوله خزر موبیل با ۱۲/۵ درصد، روس نفت - شل با ۷/۵ درصد، انی و اوریکس خزر پایپ لاین به ترتیب با ۲ و ۱/۷۵ درصد، از سهامداران اصلی کنسرسیوم خط لوله خزر به‌شمار می‌روند. بر اساس تخمین برخی اقتصاددانان تعلیق یک‌ماه صادرات نفت قزاقستان از طریق کنسرسیوم خط لوله خزر بالغ بر ۵۰۰ میلیون دلار در ماه زیان دربر دارد. بیش از دوسوم نفت صادراتی قزاقستان از طریق خط لوله سی.پی.سی به پایانه نفتی دریای سیاه انتقال می‌یابد.^۲ یکی از گزینه‌های پیشنهادی برای صادرات این حجم از نفت بلوکه شده انتقال از طریق تانکر از بندر آکتائو به آذربایجان است. بر اساس منابع خبری، در سال ۲۰۲۱ حدود ۱۵/۵ میلیون بشکه از این مسیر صادر شده در حالی که منابع رسمی اعلام کرده‌اند که قابلیت افزایش به ۳۷/۵ میلیون بشکه در سال از طریق آذربایجان وجود دارد. در صورت انجام عملیات تعمیرات و به‌روزرسانی میزان ظرفیت صادرات به حدود ۹۳/۶ میلیون بشکه در سال خواهد رسید.

۴. ظرفیت‌های همکاری‌های ایران و قزاقستان در حوزه انرژی

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال قزاقستان در سال ۱۹۹۱، ایران به دلیل اشتراکات فرهنگی از جمله نخستین کشورهایی بود که سفارتخانه خود را در این کشور مستقر ساخت و دیدار رؤسای جمهور وقت دو کشور در سال ۱۹۹۲ به‌عنوان نقطه عطفی در گسترش روابط میان ایران و قزاقستان قرار گرفت. نورالسلطان نظربایف در کتاب «راه قزاقستان»^۳ به نخستین دیدار خود در ایران به‌ویژه حضور در مشهد به‌منظور زیارت بارگاه مطهر امام رضا (ع) اشاره دارد. وی ایران را «پنجره جهان» تصویر کرده است.^۴ با در نظر گرفتن قدمت روابط ایران با قزاقستان و وجود تفاهنامه‌های همکاری تجاری در صادرات، واردات و زمینه‌های مختلف و لجستیکی، فرصت‌های مناسبی برای ایران به‌ویژه در جهت توسعه دیپلماسی انرژی وجود دارد. محصور بودن قزاقستان در خشکی و روابط نزدیک این کشور با چین و روسیه، دو قدرت بزرگ جهان، وجود مرز مشترک با روسیه به طول ۷۶۴۴ کیلومتر و مرز با چین به طول ۱۷۸۲/۷۵ کیلومتر و از جنوب دریای خزر همسایگانی نظیر ایران، ترکمنستان و آذربایجان را می‌توان فرصت‌های تعاملات مشترک برشمرد.

از سال ۲۰۰۱ عنوان «بازی بزرگ» به دلیل شکل‌گیری رقابت اقتصادی بین بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در آسیای مرکزی رواج یافت. نخستین مرحله این رقابت که به رقابت شرکت‌های نفتی منجر شد؛ زمانی بود که ترکمنستان از شرکت‌های نفتی خارجی برای سرمایه‌گذاری در بخش نفت و گاز این کشور دعوت کرد. این رقابت بعد از شروع جنگ آمریکا پس از سال ۲۰۰۱ وارد مرحله جدیدی شد. «بازیگران منطقه‌ای این بازی بزرگ روسیه، ایران، چین، افغانستان، پاکستان و ترکیه بودند. دولت‌هایی که هر کدام از منابع فرهنگی، تاریخی و ژئوپلیتیکی خود برای کنترل منابع انرژی آسیای مرکزی و همچنین بهره بردن از موقعیت راهبردی منطقه استفاده می‌کنند. آمریکا در این بازی بزرگ بازیگر فرامنطقه‌ای است» (Zafar and, 2014: 628). در فضای این محیط رقابتی سیاست خارجی چندبدراری قزاقستان مبتنی بر گسترش تعاملات اقتصادی در جهت بهره بردن از ظرفیت‌های منابع طبیعی خود بوده است. ویژگی جغرافیایی این کشور نیز گرایش به این راهبرد را ترغیب می‌کند. قزاقستان برای تعامل با دنیای پیرامون، نیازمند کشورهای همسایه خود است و تلاش می‌کند تا از راه روابط اقتصادی متعدد با کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تهدیدها علیه امنیت اقتصادی را به حداقل برساند. مهم‌ترین بستر همگرایی امنیتی قزاقستان با چین و ایران در موضوعات امنیتی آسیای مرکزی سازمان همکاری شانگهای است.^۵ این سازمان که در سال ۲۰۰۱ تأسیس شده، به دنبال همکاری کشورهای عضو در موضوعات امنیتی است. نقش سازنده چین و قزاقستان در سازمان همکاری شانگهای و حمایت آنها از حضور ایران در این سازمان برای گسترش روابط امنیتی بین سه کشور بستر مناسبی است. در سطح بین‌المللی ایران و چین از دولت‌هایی هستند که تجدیدنظر در نظام بین‌الملل را می‌خواهند و به دنبال فراهم کردن زمینه‌های نظم چندقطبی در امور بین‌المللی هستند «نظام چندقطبی شرايطی است که در آن موقعیت آمریکا ... تنزل می‌یابد و در مقابل، نقش آفرینی سایر بازیگران از جمله چین و حتی ایران در نظام

1. Oilgram Price Report. Vo.100, Issue 58. March 25, 2022. S&P Global Platts

2. Kumenov, A. (July 6th, 2022). "Russia Blocks Kazakhstan's Main Outlet for Oil Exports", Retrieved from [www.https://eurasianet.org](https://eurasianet.org)

3. Kazakhstan Way

4. Ablai Khan, K. "Development of Iran- Kazakhstan Relations and Prospects for Cooperation", Scientific Collection "INTERCONF".

۵. قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان، ترکمنستان، تاجیکستان، چین و روسیه اعضای اصلی این سازمان هستند.

بین‌المللی افزایش می‌یابد» (Garver, 2016: 200).^۱ از این رو، دولت قزاقستان در پایان سال ۲۰۰۱ تلاش کرد که آمریکا را متقاعد کند تا اجازه ساخت خط لوله نفت در ایران را به این کشور دهد. این تصمیم از منظر قزاقستان می‌تواند راهی برای دستیابی به آب‌های آزاد باشد تا بتواند نفت صادراتی را به خلیج فارس و بازارهای آسیای جنوبی و منطقه آسیا-پاسفیک برساند.

۱-۴. پیشینه معاوضه (سوپ) نفت قزاقستان

محدودیت عمده ایران به منظور افزایش حجم معاوضه، زیرساخت‌های موجود در بنادر شمال کشور بوده است. براساس اعلام شرکت ملی پالایش و پخش فراورده‌های نفتی^۲ ظرفیت پالایشی قابل دریافت از کشورهای حوزه دریای خزر در پالایشگاه جنوبی تهران ۱۲۰ هزار بشکه در روز، در پالایشگاه شمالی تهران ۱۱۰ هزار بشکه در روز و در پالایشگاه تبریز ۱۱۰ هزار بشکه در روز است. لذا امکان افزایش ظرفیت معاوضه تا این مقدار نیز برای ایران به شرط توسعه زیرساخت در بنادر فراهم است. ظرفیت طراحی خط لوله ۳۰ و ۳۲ اینچی نکا-ری به میزان ۵۰۰ و ۴۲۵ هزار بشکه در روز است. میزان سرمایه‌گذاری طرح انتقال و فرآورش نفت خام کشورهای حوزه دریای خزر که دارای هشت پروژه از جمله احداث خط لوله نکا-ورسک، احداث خط لوله ورسک-ری، احداث تأسیسات مسیر نکا-ری، احداث خط لوله انتقال نیرو و پست‌های برق، تأسیسات اسکله و امتزاج نکا و ری، تأسیسات جدید پالایشگاه تهران، تأسیسات جدید پالایشگاه تبریز و احداث حوضچه نکا می‌باشد. ظرفیت خط لوله انتقال نکا-ری برابر ۳۷۰ هزار بشکه در روز بوده که متعاقباً با اجرای طرح مخازن تعادلی ساری-مغانک به ۵۰۰ هزار بشکه در روز افزایش یافت.

در حوزه کلان دیپلماسی انرژی، بخش انتقال شامل مزیت کشورها در کنترل بر مسیرهای دریایی و خشکی (خط لوله) انتقال انرژی، از مؤلفه‌های مهم آن به‌شمار می‌رود. ایران به دلیل داشتن ظرفیت متعدد خطوط لوله و بازارهای متعدد می‌تواند هم به لحاظ فنی و اقتصادی و بلکه سیاسی و امنیتی در نظام بین‌الملل اثرگذار باشد.

۲-۴. ظرفیت‌های آتی همکاری حوزه انتقال انرژی میان ایران و قزاقستان

۱. احیای معاوضه (سوپ) نفت با کشورهای حوزه خزر به‌ویژه قزاقستان، به طوری که نفت قزاقستان و ترکمنستان از طریق نفتکش به سواحل ایران در بنادر شمال کشور منتقل و پس از عبور از خط لوله نکا-ری در پالایشگاه‌های شمال و شمال غرب کشور (تبریز و تهران) پالایش شود و از سوی دیگر، از جنوب کشور معادل مقدار توافق شده نفت دریافتی در شمال، صادر شود. در صورت انتقال نفت قزاقستان از طریق بندر آکتائو به بندر نکا در ایران، در حال حاضر امکان سوپ با ظرفیت ۲۲/۴۷ میلیون بشکه (۶۰ هزار بشکه در روز) در سال مهیا می‌شود. در صورت تکمیل و بهره‌برداری از پایانه‌های دریافت نفت در شمال کشور، ظرفیت معاوضه نفت تا بیش از ۳۰۰ هزار بشکه در روز نیز قابل افزایش است و کشورهای متقاضی نفت از منطقه خلیج فارس در جنوب و کشورهای روسیه، جمهوری آذربایجان، ترکمنستان و قزاقستان از طریق ایران به راحتی متصل خواهند شد. این طرح به‌ویژه در صورتی که توافق آن به صورت راهبردی و بلندمدت و بین دولتی انجام شود، علاوه بر تحکیم دیپلماسی انرژی میان کشورهای همسایه شمالی، درآمدهای اقتصادی زیادی برای کشور به همراه دارد. در صورت توافق راهبردی بلندمدت برای معاوضه نفت کشورهای حوزه خزر، یکی از گزینه‌های پیشنهادی، انتقال نفت این کشورها از طریق خط لوله KTI (ایران، ترکمنستان و قزاقستان) است.

۲. صادرات خدمات فنی و مهندسی ایران در حوزه انرژی‌های تجدیدپذیر و صنعت برق یا صادرات مجدد برخی کالاهای استراتژیک صنعت نفت و برق که از روسیه، چین یا کشورهای اروپایی وارد قزاقستان می‌شود و امکان واردات مستقیم آن به ایران به دلیل تحریم‌ها مهیا نیست، می‌تواند از گزینه‌های دیگر در گسترش روابط میان دو کشور باشد.

ایران علاوه بر درآمدهای مستقیم حاصل از انتقال نفت و گاز خزر می‌تواند منافع غیرمستقیم نیز کسب کند که بر اقتصاد کشور اثرگذار خواهد بود:

۱. صرفه‌جویی در انتقال نفت خام از طریق خط لوله از جنوب کشور به پالایشگاه‌های شمال آن
۲. تأمین منافع سیاسی-امنیتی از طریق توسعه همکاری با کشورهای صادرکننده نفت و گاز از مسیر ایران
۳. گسترش روابط اقتصادی و دستیابی به بازار مصرف آن کشورها برای فروش تولیدات داخلی

۱. سعید وثوقی و عسگر صفری، (۱۳۹۵). «نقش قزاقستان در گسترش روابط ایران و چین در آسیای مرکزی»، مطالعات اوراسیای مرکزی، ش ۲، صص ۴۶۷-۴۸۴.
۲. براساس مکاتبات انجام شده دفتر مطالعات انرژی، صنعت و معدن با شرکت ملی نفت مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۲.

جمع‌بندی و پیشنهاد

نتایج چشم‌انداز انرژی قزاقستان نشان می‌دهد این کشور با اینکه میزان زیادی تولید زغال سنگ دارد، اما از ۱۰۹/۲ میلیون تن زغال سنگ تولید شده، بیش از ۵۳ درصد آن در داخل مصرف می‌شود و از روزانه ۱/۸ میلیون بشکه نفت تولید شده طی سال ۲۰۲۰، ۱/۵ میلیون بشکه در روز صادر شده و با احتساب سایر مقاصد صادراتی نفت می‌توان گفت که بیش از سه چهارم نفت تولید شده این کشور روانه بازارهای جهانی می‌شود. بخشی از نفت قزاقستان از طریق خط لوله روسیه به پایانه‌های دریای بالتیک انتقال می‌یابد و بخشی هم به صورت ریلی به روسیه ارسال می‌شود. شایان توجه است که در ابتدای ماه جولای ۲۰۲۲ در دادگاه روسیه مصوب شده که برای مدت یک‌ماه انتقال نفت از قزاقستان به روسیه و دریای سیاه در تعلیق قرار گیرد. بخش دیگری از نفت صادراتی قزاقستان به کشورهای نظیر افغانستان انتقال می‌یابد. تولید گاز طبیعی قزاقستان حدود ۵۵ میلیارد مترمکعب در سال است که قسمتی از این گاز برای بازتزیق استفاده و اندکی از آن نیز در داخل مصرف می‌شود. میزان صادرات گاز در سال ۲۰۲۰ در کل ۱۹/۸ میلیارد مترمکعب بوده و مقاصد اصلی آن روسیه و چین بوده است.

بیش از ۵۰ تا ۶۰ درصد صادرات قزاقستان را نفت و گاز شامل می‌شود. بازارهای بین‌المللی انرژی از دو بُعد به قزاقستان توجه دارند: نخست، اتصال مستقیم این کشور به بازارهای نفت خام از طریق خط لوله کنسرسیوم کاسپین که به دریای سیاه ختم می‌شود و ۱/۳ میلیون بشکه در روز نفت خام این کشور را انتقال می‌دهد و دوم، ارتباط غیرمستقیم قزاقستان در ترانزیت گاز ترکمنستان به چین.

علاوه بر منابع متعارف نفت و گاز این کشور با سهم بیش از ۱۵ درصد از منابع اورانیم جهان به میزان حدود ۹۰۶۸۰۰ تن جزء برترین کشورهای دارای منابع عظیم اورانیم است. قزاقستان به لحاظ تولید اورانیم و عرضه آن به جهان نیز دارای رتبه نخست جهان است. به‌طور کلی می‌توان ادعا داشت که دیپلماسی انرژی قزاقستان بر پایه صادرات منابع هیدروکربوری بنا نهاده شده و بخش اعظم مقاصد صادراتی به‌ویژه گاز این کشور را روسیه، اوکراین، ازبکستان، قرقیزستان، چین، سوئد، آلمان و لهستان شامل می‌شوند. میانجیگری روسیه جهت فرونشاندن اعتراضات مردمی قزاقستان به دلیل افزایش قیمت ال.پی.جی که در ابتدای سال ۲۰۲۲ روی داد، نشان‌دهنده نفوذ مستقیم این کشور به‌ویژه بر بازار انرژی قزاقستان است. مهم‌ترین ظرفیت گسترش همکاری میان ایران و قزاقستان در حوزه انرژی، معاوضه (سواپ) نفت خام است. در گذشته این معاوضه در حجم حداکثر ۷۰ هزار بشکه روزانه انجام می‌شده است که در سال ۱۳۸۹ متوقف شد. با توجه به ظرفیت بالای تولید نفت خام کشورهای حوزه خزر به‌ویژه قزاقستان و بعدتر کمونستان، جمهوری اسلامی می‌تواند در راستای توسعه دیپلماسی انرژی و تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه، معاوضه نفت با کشورهای خزر را در یک قالب راهبردی احیا نماید. لازمه چنین امری، تعامل راهبردی بین دولتی برای معاوضه حجم بالای نفت خام حوزه دریای خزر است. مهم‌ترین گلوگاه زیرساختی این معاوضه، توسعه ظرفیت واردات نفت خام در پایانه‌های شمال کشور است؛ چراکه ظرفیت خط لوله نکا-ری و ظرفیت پالایشگاهی دو پالایشگاه تهران و تبریز، امکان معاوضه حداقل ۳۰۰ هزار بشکه روزانه نفت خام را فراهم می‌کند و اگر ظرفیت دریافت نفت خام در پایانه‌های کشور افزایش یابد می‌توان معاوضه نفت خام را با این حجم محقق کرد. گزینه پیشنهادی دیگر برای معاوضه نفت خام حوزه خزر، انتقال از طریق خط لوله ایران-ترکمنستان-قزاقستان است که می‌تواند پیوندهای راهبردی مستحکم‌تری بین این کشورها با ایران ایجاد نماید.

شایان ذکر است هر چند جنگ روسیه و اوکراین محدودیت‌های تحریمی برای روسیه به‌وجود آورده است، اما فرصت‌ها و پتانسیل‌هایی برای گسترش مبادلات انرژی میان کشورهای حوزه خزر از جمله قزاقستان به‌وجود آمده که نیاز به توجه و تنظیم راهبردهای اثرگذار در این رابطه دارد. در ماه‌های اخیر مذاکراتی از سوی قزاقستان با ایران صورت گرفته که می‌تواند زمینه تحقق معاوضه نفت خام باشد. در این راستا دیپلماسی فعال کشور برای تحقق یک تعامل راهبردی بلندمدت با استفاده از فرصت به‌وجود آمده ضروری است. همچنین لازم به ذکر است که یکی دیگر از فرصت‌های کشور در این زمینه، توسعه تجارت (خرید-فروش و یا سواپ) فرآورده‌های نفتی از کشورهای حوزه خزر به ویژه روسیه است. در صورت پیشبرد این امر که بر هاب انرژی شدن ایران در منطقه کمک خواهد کرد، لازم است زیرساخت‌های دیگری از جمله خطوط لوله جدید در داخل کشور احداث شود.

منابع و مآخذ

۱. سنگی، لیلا و رضا فریدزاده. «خلیج فارس، بهترین مسیر برای مبادلات اقتصادی آسیای مرکزی»، برگرفته از مجموعه مقالات نهمین همایش ملی خلیج فارس، ۱۳۹۲.
۲. نورسلطان. سفارت جمهوری اسلامی ایران جغرافیای قزاقستان. برگرفته از تارنمای:
<https://kazakhstan.mfa.gov.ir/portal/viewpage/6569>
۳. صالحی‌راد، مهرداد؛ آجیلی، هادی و سیدجواد امام‌جمعه‌زاده. «ضرورت شکل‌گیری و تدوین دیپلماسی خط لوله انرژی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، سال دهم، ش ۳۹، ۱۳۹۷.
4. Fitch Solutions. (Q3 2022). "Kazakhstan oil and gas report, Includes 10 year forecast to 2031", Retrieved from www.fitchsolutions.com
5. Kazakhstan 2022. Retrieved from <https://www.iea.org/reports/kazakhstan-2022>
6. "Kazakhstan at glance". Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview#3>
7. Kumenov, A. (July 6th, 2022). "Russia blocks Kazakhstan's main outlet for oil exports", Retrieved from [www.https://eurasianet.org](https://eurasianet.org)
8. "Statistical Review of World Energy 2021", BP Statistical of world reviews 2021. Retrieved from <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>
9. Mannapbekov, N and Hampel-Milagrosa, A. (Aug. 18th, 2021). "Kazakhstan: A Future without Coal?" Retrieved from ADB. Asian Development Blog
10. www.kazenergy.com/upload/document/energy-report/NationalReport19_en.pdf
11. <http://energo.gov.kz/index.php?id=49>
12. IEA. "Kazakhstan energy profile, Report extract. Energy security", Retrieved from www.iea.org
13. <https://investingnews.com/top-uranium-countries-by-reserves-2655235428/>

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۲۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc@majles.ir